

УДК 802.0-801.561.3

Пожарицька О.О.

СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ГЕРОЇВ-АНТАГОНІСТІВ У АМЕРИКАНСЬКОМУ ВЕСТЕРНІ

Представлена робота присвячена когнітивному дослідженню синтаксичних структур у мовленні двох опозиційних чоловічих персонажів в американському вестерні. Зроблено висновок про можливий зв'язок між авторським концептом позитивності та мовленням його персонажів на рівні синтаксису.

Ключові слова: *концепт, синтаксична організація, американський вестерн, просте речення, складне речення, ускладнене речення.*

Пожарицкая Е. А. Структурно-синтаксические особенности речи героев-антагонистов в американском вестерне. *Представленная работа посвящена когнитивному изучению синтаксических структур в речи двух главных оппозиционных персонажей в американском вестерне. Сделан вывод о возможной связи между авторским концептом позитивности и речью его персонажей на уровне синтаксиса.*

Ключевые слова: *концепт, синтаксическая организация, американский вестерн, простое предложение, сложное предложение, осложненное предложение.*

Pozharytska O. O. Structural and Syntactic Speech Peculiarities of the Opposing Main Characters in the American Western. *The work is dedicated to cognitive study of syntactic structures in the speech of the two main opposing male characters in the American western. A conclusion is made as to the possible link between the author's concept of positivity and the speech of his characters on the level of syntax.*

Key-words: *concept, syntactic organization, American western, simple sentence, complex sentence, complicated sentence.*

Фокусуючись на людській особі, когнітивна граматики розглядає психологію людини як первинне джерело створення мовленнєвих висловлювань, що є типовими для певного конкретного індивідуума або певного суспільства. Виконана у цьому руслі, представлена робота присвячена вивченню синтаксичної організації мовлетворення головних персонажів у типовому американському вестерні.

Актуальність теми дослідження впливає з актуальності аналізу системи логічних відносин і форм у мовознавстві, з одного боку, а також зумовлюється тим фактом, що розуміння віддзеркалення людських ідей у синтаксисі їхніх висловлювань дає ключ до розуміння кодифікації думки людини взагалі.

Об'єкт дослідження – персонажний діалогічний простір американського вестерну. *Предмет* – синтаксичні конструкції в мовленні героя і антигероя в американському вестерні.

Поділяючи точку зору В. Ніконової, вважаємо, що "концепти є одиницями пізнання світу, це фрагменти свідомості та мислення, що відображають та узагальнюють людський досвід та осмислену в різних типах діяльності дійсність" [7, 164]. Концепти уможливають організацію знань про світ [9] та

мають двоїсту сутність – психічну та мовну. Попри відсутність будь-якої згадки про обмеження концептів лише лексичним планом виразу, більшість вчених зосереджується саме на ньому чи віддає йому пріоритет (А.Вежбицька; С.Воркачов; І.Змійова; А.Пашина; І.Шевченко). Таким чином, синтаксичні засоби вербалізації концептів несправедливо ігноруються.

Отже, дана робота є спробою вирішити деякі питання, пов'язані з можливостями англійського синтаксису відобразити авторський світогляд, його життєві принципи та їх концептуальне втілення.

Відправним пунктом дослідження є розуміння простого речення як мовленнєвої рефлексії елементарного процесу об'єктивного світу [5]. Це дозволяє зробити припущення про загальне іконічне відбиття ментальних моделей людської свідомості у синтаксичних структурах мовлення та слугує ще одним доказом синтаксичного вираження авторських концептів. Дослідження структурно-синтаксичних особливостей мовлення героїв, що утілюють протилежні концепти світогляду письменника, дозволяє не лише вирішити проблему зв'язку між авторським сприйняттям та синтаксичним відображенням явища, але й порівняти концептуальні світи різних авторів.

Оскільки "усвідомлення себе можливо тільки в протиставленні" [2, 293], дослідження концепту "позитивності" можливо тільки в порівнянні його з концептом протилежного плану, тобто з концептом "негативності".

Мета дослідження полягає у виокремленні основних відмінностей у синтаксисі мовлення головного позитивного та негативного персонажів і з'ясування, яким чином вони пов'язані з авторським розумінням позитивності/негативності персонажів. Задля цього у роботі проведено компаративний аналіз синтаксичної організації мовлення головного позитивного та головного негативного героїв у творах жанру "вестерн" як носіїв авторських концептів позитивності та негативності відповідно та виокремлення основних концепторозрізнявальних факторів у структурі мовлення героїв вказаних опозиційних типів. Основні *завдання* дослідження скеровано його метою: окреслити основний термінологічний апарат роботи: концепт позитивності/негативності в вестерні; визначити основні структурні типи речень в мовленні головного позитивного та негативного персонажів; зробити компаративний аналіз синтактики мовлення головних опозиційних героїв вестерну за структурою задля висвітлення провідних концепторозрізнявальних факторів.

Матеріал дослідження складають 2000 мовленнєвих зразків, відібраних методом суцільної вибірки з персонажних діалогів американського вестерну (1000 прикладів з мовлення головних позитивного та негативного персонажів відповідно).

Жанр вестерну обрано для дослідження не випадково. Усі вітчизняні та зарубіжні дослідники жанру "вестерн" згодні, що у цих романах "все чітко поділено на чорне й біле, де є злочинець та є герой" [12, 68]. Формулою вестерну вважається "зіткнення протилежностей" [10], представлене не тільки в загальному глобальному сенсі, але і на рівні персонажів. На зіставленні персонажів-носіїв різних за своєю суттю ідей моральності, що утілюють їх у своїх діях і вчинках, найчастіше будується зовнішній конфлікт

не лише в декілька "ідеалізованому" творі, як вестерн, але й у будь-якому іншому творі (герой-антигерой) [16, 603].

Як відомо, сучасна лінгвістика розглядає мовні та мовленнєві проблеми крізь когнітивну парадигму, використовуючи концептуальний аналіз. Під останнім розуміють виявлення смислового наповнення і формального втілення певних концептів – основних категорій когнітивної лінгвістики. Отже, й основним інструментом дослідження у нашій роботі є концептуальний аналіз. Сам термін "концепт" поринає корінням у середні віки, до філософії, та став базою для цілого напрямку досліджень, визначивши його як концептуалізм. Так, під концептом у філософії розуміють ядро смислу, когнітивну спільність речей у навколишньому світі. "КОНЦЕПТ (лат. *conceptus* – поняття) сутність поняття, його змістова наповненість при абстрагуванні від конкретно-мовленнєвої форми виразу" [13].

Концепти не існують у речах, а створюються з певного приводу та існують лише у розумі дослідника навколишнього світу, хоча те, що можна пізнати та дослідити, має об'єктивний характер [17, 465]. У мовознавстві цей термін означає одиницю пізнання світу, що функціонує в системі логічних відносин і форм [15, 123]. Проблему концептів та їхніх властивостей і класифікацій займалася ціла низка видатних вчених-філологів та філософів, як-то А.Бабушкін, С.Воркачов, В.Карасик, Є.Мелетинський, Є.Нойман, Л.Пелепейченко, О.Селіванова, Л.Синельникова, Ж.Соколовська, Ю.Степанов, І.Стернін, К.Юнг та ін.

Підходи до термінологічного розуміння концепту в лінгвістиці досить різноманітні. Існує думка, що концепти – кванти знань, оперативні одиниці пам'яті, ментального лексикону та належать сфері мови, а не мовлення [14, 90]. З іншого боку, відома й така точка зору, що концепти випливають з тексту та є фрагментами знання, способами їх переробки та використання [8, 410]. Зі свого боку, вважаємо, що наведені позиції не становлять собою кардинальної протилежності. У відомій дихотомії "мова – мовлення" ці поняття не окреслені як взаємовиключні, а представлені як різні аспекти сприймання одного й того самого явища. Мовлення – це засіб існування мови. Таким чином, і концепти як кванти знань, зароджуючись у свідомості, відображаються в мові й об'єктивуються в мовленні. Вони є компонентами того, що людина знає, думає, уявляє, та є, завдяки цьому, значно ширшими за поняття. Мова – лише один із засобів відкриття людині її внутрішнього світу, що складають певні концепти [11], функціонуючи у *lingua mentalis*. Отже, концепти відображають та узагальнюють людський досвід та віддзеркалену у свідомості дійсність. В. Ніконова підкреслює здатність концептів поповнюватись та змінюватись в залежності від придбаного людиною досвіду в різних типах діяльності [7, 164].

Таким чином, концепт є змістом поняття, проте відрізняється від імені чи знаку та його наочного значення (денотату, об'єму поняття). Саме за допомогою концептів виражається когнітивна картина світу в свідомості людини.

Концепт у свідомості людини не є природженим, а постійно формується та може змінюватись у процесі пізнання світу і комунікації. Він пояснює ментальні та психічні одиниці людської свідомості та відображає в ній суть яви-

ща, проте у художньому творі він не дорівнює "плану змісту" художнього образу. У такому разі, художній текст містить об'єктивну інформацію про образ, що одержується лише з певного твору. У свою чергу, концепт як оперативна одиниця пам'яті та ментального лексикону існує від початку у свідомості людини і лише може бути репрезентований у творі тим чи іншим художнім образом, викликаючи відповідне сприйняття у читача. Отже, концепти у літературному творі існують у автора і читача в думках ще до написання чи прочитання твору. Висловлені автором, вони не лише відображають його власне світосприйняття, але й можуть впливати на внутрішній концептуальний світ читача та скеровувати як його загальне розуміння навколишнього світу, так і етичні норми та ідеали. Таким чином, концепти, представлені у літературному творі, є водночас особливою формою пізнання і формування дійсності та свідомості.

Стандартність та формульність цінностей, що пропагує головний герой вестерну [10], мотивують базування головного конфлікту на контрасті моральних і етичних стандартів героя вестерну та його антагоніста. Таким чином, оскільки в усіх романах-вестернах головному "хорошому хлопцю" протиставлено головного "поганця", то логічним буде зазначити, що такі персонажі маніфестують концепти загальної позитивності та негативності як їх тлумачить автор.

У художньому творі наявні три головні антропоцентри – автор, персонаж, читач [3, 85]. Зрозуміло, що лише перші двоє виступають у художньому творі мовцями. "Мовлення має автора, що передає у ньому свої думки, почуття, для яких він вибирає слова та структури речень" [15, 414]. Взаємини між розумовими процесами певного мовця і відтвореним ним текстом-мовленням, а також між автором і художнім твором, що також відображає розумову діяльність його творця, ідентичні. Звідси, система авторського світогляду знаходить своє віддзеркалення не тільки в загальних ідеях продуктів творчості, але і в самому тексті – як на рівні стилістики і лексики, так і на рівні фонетики і граматики, переважно, синтаксичного її аспекту. Категорія синтаксису є тут однією з найменш очевидних через майже повну відсутність жанрового диктату синтаксичним похідним (на відміну від стилістичного і лексичного наповнення, де спостерігається більш яскраво виражена залежність від літературного стилю і, головне, жанру [16, 184]). На необхідність синтаксичного аналізу тексту вказує і німецький письменник ХХ ст. Г. Белль (лауреат Нобелівської премії за 1972): "Оцінюйте слова, вивчайте синтаксис, досліджуйте ритміку!" [1]. Відповідно, якщо розглядати художній твір як одне з втілень мовленнєвого впливу автора на читача, то значущість синтаксичної організації тексту не викликає сумніву.

Таким чином, порівняння характерного синтаксису мовлення головних опозиціонерів – носіїв протилежних концептів висвітлить, які саме структурно-синтаксичні особливості мовлення є концепторозрізнявальними для мовлення героїв, що уособлюють собою концепти позитивності та негативності.

У процесі аналізу усі вибрані мовленнєві зразки були класифіковані згідно синтаксичному складу речень, які вони репрезентують: прості, складні та

ускладнені. Як інструментарій дослідження в роботі було використано наступні дефініції простого, складного та ускладненого речень.

Під простим реченням розуміємо "всякий ізольований мовленнєвий відрізок, що містить не більше однієї первинної структури предикації або непередикатну в термінах підметово-присудкового ядра конструкцію, вимовлену з певною інтонацією з метою комунікації" [4, 146].

Складними реченнями називаємо "конструкції, у яких представлені (повністю або частково) два чи більше двох структурно-предикатних центрів" [5, 65].

Ускладненими вважаємо "речення, глибинна структура яких дозволяє наряду з присутньою первинною структурою предикації знайти додаткову структуру вторинної предикації" [6, 171].

Таке розуміння структури, на наш погляд, логічно відображає синтаксичну побудову будь-якого мовлення, в тому числі персонажного.

Порівняльний аналіз вилучених прикладів виявив наступне.

При загальному превалюванні простих за своєю структурою речень у художньому діалозі [5, 85-86], частотність використання простих за синтаксичною організацією конструкцій у мовленні позитивного та негативного героїв суттєво відрізняється (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз структурної організації мовлення героїв-носіїв концептів позитивності та негативності й узагальненого мовця художнього діалогу

	Типи речень за структурою	Частотність вживання головним негативним героєм (А)	Частотність вживання головним позитивним героєм (Б)	Усереднена частотність вживання у художньому діалозі ¹
1.	Прості	48,2%	65%	56,5%
2.	Складні	37,6 %	21,3%	28,4%
3.	Ускладнені	14,2%	13,7%	15,1%

ПРИКЛАДИ ДО ТАБЛИЦІ 1

1. Прості речення:

А *"Why not?" Harper was saying. "You all want homes. Can you find a more beautiful country than this?"* (18, 43).

¹Усереднена частотність вживання різних типів речень наводиться за даними І.Б. Морозової [5]

Б *"Mebbe you put me in prison to get Charlene."* – *"On my word, Eli, it wasn't that!"* (20, 82).

2. Складні речення:

А *The giant (Mac) explained carefully, "I mean, they's a friend of mine that's been sittin' in that chair"* (19, 206).

Б *You folks always toughen up when it comes to shooting my guts, he (Hyks) sneered* (21, 45).

3. Ускладнені речення:

А *Morgan broke the long silence. "Come on out, yuh yellow-bellied bastard," he shouted* (20, 68).

Б *It's just Harper's crowd. – Maybe that's true, – Bannon said, – but I've seen no sign of them quittin' yet* (18, 83).

Встановлено, що герої, які утілюють авторські концепти позитивності в досліджених романах, використовують у своєму мовленні головним чином прості за своєю структурою речення (65%), а складні та ускладнені речення вживають у 21,3% та 13,7% випадків відповідно, тобто менш часто за загального мовця художнього діалогу (див. табл. 1). "Негідники", у свою чергу, вочевидь тяжіють до складних речень, що використовуються ними у 37,6% випадків. Прості за структурою речення в їхньому мовленні становлять лише 48,2%. Такий показник частотності вживання простих речень ілюструє не тільки суттєву відмінність структурних характеристик мовлення героїв-носіїв протилежних концептів, а й істотно відрізняється від загального показника частотності вживання простих речень у художньому діалозі (56,5%). Найрідшою за вживанням у мовленні негативного героя є категорія ускладнених речень (14,2%), яка займає останнє за популярністю місце як у загальному художньому діалозі, так і в мовленні позитивного героя.

Отже, свідомо чи підсвідомо використовуючи прості речення, "говорячи" від імені "хорошого хлопця", автор робить його мовлення чітким і прозорим. У мовленні ж "поганця", складні речення завуалюють комунікативний смисл його сентенцій. Таким чином, можна зробити попередній висновок про концепторозрізнявальну функцію простих та складних речень у мовленні головних позитивного та негативного персонажів вестерну.

Цікаво зауважити, що при такому розподілі вживання різних структурних типів речень, їхня лінійна довжина також суттєво відрізняється зі збільшенням слівформ на користь основних носіїв негативного авторського концепту. Останні використовують у висловленні у середньому загалом 10-12 слівформ, у той час, як їхнім позитивним антагоністам достатньо 7-8 слівформ для того, щоб зробити своє мовлення переконливим.

• (–) *"That hoss has had a long ride; and Barry has put him in one of them barns, they ain't no doubt."* (19, 198). – У наведеній репліці негативного персонажу налічується 21 слівформа.

• (+) *He shrugged. "I reckon it'll be safe 'nough."* (20, 53). – Репліка головного позитивного героя не перевищує 7 слівформ.

Підкреслимо, що використання "негідником" складних і лінійно довгих речень поєднується з поламаною, нечіткою структурою висловлень. Наприклад, *You... you just if you happen to cross my way. Well, you'll be sorry about it* (21, 83). – Ель-Койот, не здатний чітко висловити свою думку.

У свою чергу, важливою рисою мовлення "хорошого хлопця", разом зі структурною простотою, є граматична завершеність та прозорість речень, перевага стверджувальних над запереченнями.

We shall move westward, said Rio Jim (21, 45). – Репліки Ріо-Джима завжди звучать твердо та впевнено.

Проведений аналіз доводить, що синтаксична організація мовленнєвого портрету двох опозиційних героїв як носіїв двох протилежних ідей відображає психологічний концепт позитивності автора.

Отриманий практичний матеріал дослідження показує, що організація мовлення героя-позитивної особистості заснована з точки зору максимальної ясності повідомлення. Герой-носій концепту позитивності висловлюється чітко, прозоро та зрозуміло. Це дозволяє зробити висновок про таку рису, як чесність, що властива лише позитивному героєві та відбивається не лише в його вчинках у творі, але й у структурній організації його мовлення.

У свою чергу, підвищена частотність складних речень сприяє гальмуванню сприйняття інформації в мові антигероя і виконує роль усвідомленої або підсвідомої "кодифікації" істинних негативних цілей і морально-етичних принципів такого персонажа. Відверта пропаганда останніх заважала б його психологічному контакту з іншими квазі-особистостями. Таке укріплення мотивів та внутрішнього світу вказує на нечесність намірів такого героя, про що можна висновувати вже зі структури його мовлення.

Отже, з проведеного дослідження випливає, що структура мовлення двох героїв, які репрезентують авторські концепти позитивної та негативної особистостей, виступає у творі одним з концепторозрізнявальних факторів, пропагандуючи "чесність" як одну з основних рис людської позитивності.

Викликаючи симпатію до головного героя, з одного боку, й огиду до його антагоніста, з іншого, автор вестерну шляхом антитези стверджує своє розуміння первинних позитивних цінностей як загальний концепт добра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белль Г. Франкфуртские лекции / Г. Белль // Каждый день умирает частица свободы. – М., 1989. – 243 с.
2. Бенвенист Э. О субъективности в языке // Э. Бенвенист. Общая лингвистика. – Благовещенск: Благовещенский Гуманитарный колледж им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – С.293-342.
3. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И.М. Колегаева. – Одесса: Ред.-изд. отд. обл. упр. по печати, 1991. – 163 с.
4. Морозова И.Б. Грамматическая структура и семантика простого предложения и его конститuentов в английской диалогической речи / И. Б. Морозова : Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1984. – 161 с.
5. Морозова И. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І.Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
6. Морозова И.Б. Грамматическая сущность термина "осложненное предложение" в современном английском языке / И.Б. Морозова // Вісник Харківського національного уні-

верситету імені В. Н. Каразіна, серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов". – Випуск 66. – 2011. – С. 166-173.

7. Ніконова В.Г. Концептуалізація світ у в трагедіях Шекспіра / В. Г. Ніконова // Учен. Зап. Таврического нац. ун-та им.В.И.Вернадского, серія "Филология". – Том 17 (56). – 2004. – №1. – С. 163-168.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [Підручник]. / О.О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

9. Швачко С. Концептуальний підхід до структурних одиниць текстів: контрастивні аспекти / С. Швачко, І. Кобякова, Т. Анохіна // Електронний ресурс. Режим доступу: [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/2\(107\)/33_Shvach.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/2(107)/33_Shvach.pdf).

10. Boling Fredrick Writing the West / Fredrick Boling // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.fredrickboling.com/westernwriting.html>

11. Jackendoff R. What Is a Concept? / R. Jackendoff // *Frame, Fields, and Concepts. New Essays in Semantic and Lexical Organization.* – Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1992. – P. 191-208.

12. Moeller J. Nature, human and society in the American western / J. Moeller // *Political mythology and popular fiction.* – NY: AFT, 1988. – P. 65-71.

13. Абушенко В.Л. Новейший философский словарь. / В.Л. Абушенко, Н.Л. Кацук. Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/New_Dict/360.php.

14. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина [под. общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : филол.ф-т МГУ им.М.В.Ломоносова, 1997. – 245 с.

15. Лингвистический энциклопедический словарь / [Под ред. Ярцевой]. – М.: Научн.изд-во "Большая Российская Энциклопедия". – 2002. – 634 с.

16. Современный словарь-справочник по литературе / Сост. и научн. ред. С.И. Кормилов. – М.: Олимп: ООО "Фирма "Изд-во АСТ"". – 704 с.

17. Энциклопедический словарь. / Брокгауз, Ефрон. Том 52.- СПб.: Издат. дело, бывшее Брокгауз – Ефрон. – 1899. – 1242 с.

18. L'Amour Louis *The Tall Stranger* / Louis L'Amour. – New York:Fancett Publ., 1977. -126 p.

19. Brand M. *The Night Horsemen* / M. Brand. – New York: Phoenix Rider, 2008. – 276 p.

20. Haning B. *Track the Man Down* / B. Haning. – New York: Belmont Tower Books, 1999. – 192 p.

21. Tuttle W.C. *The Double-revolvered Hyks Way* / W.C. Tuttle. – New York: Bantam Books, 1988. – 143 p.